

ZENGİLER

ve krallıklar gibi çeşitli siyasî teşekküller kurdukları bu devirde hem siyasî muhalifleri hem de Haçlılar karşısında büyük mücadeleler verdiler. Nüreddin Mahmud zamanında el-Cezîre, Suriye ve hatta Mısır'da siyasî birliğin sağlanması, sosyal ve ekonomik gelişme yanında Haçlılar'a karşı kazanılan büyük zaferlerin de zeminini oluşturdu. Zengîler daha önce Şî'iler'in hâkimiyetindeki topraklarda Sünnîliği desteklediler. Şehirleri imar edip birçok ilmî ve dinî müessese kurdular. Eyyûbîler ve Memlükler bu kurumlardan faydalandılar. Musul atabegleri çoğu günümüze kadar gelemeyen büyük mimari eserler meydana getirdiler. Zengîler döneminde sadece Musul şehrinde on üç medresenin varlığı tesbit edilmiştir. Nüreddin Mahmud Zengî'nin birçok han, ribât, sebîl ve medresenin yanı sıra Dimaşk, Halep ve Harran'da inşa ettirdiği bimaristanlar onun şöhretine yakışan eserlerdir. Bütün bunlara hâleflerinin atabegliğe bağlı diğer şehirlerde yaptırdıkları da ilâve edildiğinde yoğun siyasî mücadelelere rağmen imar ve inşa faaliyetlerine de gereken önemin verildiği anlaşılır. Devrin kaynaklarında Zengîler döneminde birçok cami ve mescid, köprü ve saray inşa edildiğine dair bilgiler verilmektedir. Dicle nehri üzerinde açılan sulama kanalları sayesinde Musul ve çevresi, meyve ve pamuk üretimi başta olmak üzere zengin bir ziraat hayatına kavuşmuştur. Atabegliğin Urfa, Musul ve Halep gibi önemli yolların kavşağında bulunan şehirlere sahip olması ticarî faaliyetlerle birlikte iktisadî seviyenin yükselmesine de katkıda bulunuyordu. Hulefâ-yi Râşidîn ile Ömer b. Abdülâzîz'den sonra Nüreddin Mahmud Zengî'den daha iyisini, daha adâletli ve merhametlisini görmediğini söyleyen tarihçi İzzeddin İbnü'l-Esîr (*el-Kâmil*, XI, 403) Zengîler'in İslâm'a, müslümanlara, kendi ailesine ve şahsına yaptıkları iyilikleri vefa duygusuyla dile getirmek, isimlerini ebedileştirmek ve onları dünyaya örnek bir hânedan olarak takdim etmek

amacıyla *et-Târihu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* adında bir eser yazmıştır. Ayrıca İbnü's-Sâî'nin *el-Ma'lemü'l-Atâbeki'si* yanında Ebû Şâme el-Makdisî'nin *Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbârî'd-devleteyn* adlı eserinin bir bölümü de Zengîler'e aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târihu Dimaşk* (Amedroz), s. 282, 284-285, 298-299, 306-307, 343, 355-358; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târihu Meyyâfârikîn ve Âmid: Kısmü'l-Artukıyyîn* (nşr. Ahmet Savran), Erzurum 1987, s. 82-83, 88-89; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; a.m.f., *et-Târihu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, tür.yer.; Bahâeddin İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-sultânîyye* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1384/1964, s. 55; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 218-221, 226-232, 257-258; a.m.f., *Sene'l-Berkı's-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), Beyrut 1971, I, 93-94, 97, 138; Sibî İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, s. 258, 383, 394, 435, 456-469, 518, 625; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, tür.yer.; III, tür.yer.; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, I-II, tür.yer.; a.m.f., *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 114; İbnü's-Sâî, *el-Câmi'u'l-muhtaşar* (nşr. Ârif Ahmed Abdülğani – Hâlid Ahmed Mollâ es-Süveydî), Dimaşk 1432/2011, bk. İndeks; a.m.f., *Ma'lemetü'l-Atâbekî*, Berlin Staatsbibliothek, nr. 9776; Ebû'l-Ferrec, *Târih*, II, 467-475, 485, 492-493, 500-509, 527; Saîd ed-Dîvecî, *el-Mevşil fi'l-ahdi'l-Atâbekî*, Bağdad 1958; a.m.f., *Târihu'l-Mevşil*, Musul 1402/1982, tür.yer.; N. Elisséeff, *Nur ad-Din*, Damas 1967, II, tür.yer.; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 287, 318; Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi* (trc. Ali Yardım), İstanbul, ts. (Damla Yayınevi), tür.yer.; Hüseyin Ali ed-Dakukî, *Kuzey Irak'ta Atabegler Hakimiyeti* (doktora tezi, 1975), İÜ Ed. Fak., tür.yer.; Coşkun Alptekin, *The Reign of Zangi*, Erzurum 1978, s. 90-91; a.m.f., *Dimaşk Atabegliği (Tog-teginliler)*, İstanbul 1985, s. 138-141; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 42-45; a.m.f., *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 69-70, 71-72, 77-79, 82-84; Douglas Patton, *A History of the Atabegs of Mosul and Their Relations with the Ulama A.H. 521-660 / A.D. 1127-1262* (doktora tezi, 1983), New York University; a.m.f., "İbn al-Sa'î's Account of the Last of the Zangids", *ZDMG*, CXXXVIII/1 (1988), s. 148-158; Hüseyin Münis, *Nürüddin Mahmûd*, Kahire 1984; İmâdüddin Halîl, *Nürüddin Mahmûd*, Dimaşk-Beyrut 1400/1980; Runciman, *Haçlı Se-*

ferleri Tarihi, II, bk. İndeks; Bahattin Kök, *Nureddin Mahmud Bin Zengi ve İslâm Kurumları Tarihindeki Yeri*, İstanbul 1992; P. M. Holt, *Haçlılar Çağı* (trc. Özden Arıkan), İstanbul 1999, bk. İndeks; M. Süheyl Takkûş, *Târihu'z-Zengiyyin fi'l-Mevşil ve Bilâdi's-Şam: 521-630 H/1127-1233 M*, Beyrut 1419/1999; Gülay Ögün Bezer, *Begteginliler (Erbil'de Bir Türk Beyliği)*, İstanbul 2000; a.m.f., "Zengîler 1127-1233", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, IV, 803-813; D. Talmon-Heller, "Religion in the Public Sphere: Rulers, Scholars, and Commoners in Syria under Zangid and Ayyubid Rule (1150-1260)", *The Public Sphere in Muslim Societies* (ed. M. Hoexter v.dğr.), Albany 2002, s. 49-63; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003, s. 7-10, 50-53, 98, 111, 117-124, 126; *Coins and Coinage of Pre-Ottoman Asia Minor* (ed. Fuad Sezgin), Frankfurt 2003, II, 86-136; Ali Muhammed Muhammed es-Sallâbî, "Asrû'd-devleti'z-Zengiyye, Dimaşk-Beyrut 1428/2007; İbrâhim b. Muhammed b. Hamed, "Simâtü'l-hükmi'z-Zengî fi 'ahdi Nürüddin Mahmûd (541-569 h/1146-1174 m.)", *Mecelletü Câmi'ati'l-İmâm Muhammed b. Sü'ûd el-İslâmîyye*, sy. 22, Riyad 1419/1998, s. 415-465; Abbès Zouache, "Zangî, stratège averti (522/1128 à 541/1146) ? Réexamen des sources latines et arabes", *BEO*, LVI (2004-2005), s. 63-93; İbrahim Kafesoğlu, "Kökbörü", *İA*, VI, 887-889; S. Heidemann, "Zangids", *EI²* (İng.), XI, 452-455; Sâdik Seccâdî, "Âl-i Zengî", *DMBİ*, II, 7-15.

GÜLAY ÖGÜN BEZER

□ MİMARİ. Irak ve Suriye bölgesinde hâkimiyet kurmuş olan Zengîler döneminde, bölgenin mimari geleneklerinin yanı sıra Selçuklu geleneklerinin de ele alındığı bir gelişim görülmektedir. Özellikle taş işçiliğinde uygulanan ve "Zengî düğümü" diye adlandırılan, düğümlü geçmeli kompozisyonların oluşturduğu süsleme düzeni başta Suriye'de bu devrin belirleyici özelliğini meydana getirmiş, daha sonra da gezici mimar ve ustalar eliyle Anadolu'da etkisini göstermiştir. Bu dönemde Dimaşk, Hama, Humus, Halep, Şeyzer, Ba'lebek ve Musul kaleleri Selçuklu geleneğiyle yenilenmiş, İmâdüddin Zengî döneminde Musul'da iç kale ile büyük kale yapılmıştır. Tuğladan inşa edilen surlar ve kare planlı burçlardan oluşan kalede figürlü kabartmaların bulunduğu bilinmektedir. Nüreddin Mahmud Zengî tarafından Halep Kalesi'nde surlar takviye edilmiş, bazı burç ve kuleler eklenmiştir. İç kalenin güneybatısında büyük burçlarla birleşen ana giriş kitlesi Zengî devrinde yapılmış ve 1209 yılında onarım görmüştür. Bu geçiş kitlesi, iki burç arasına yerleştirilen kapı ile buraya ulaşan rampalı iki köprüden meydana gelmektedir. Kaleyi kuşatan hendeğin üzerinden geçerek aşağıdaki savunma kulesine bağlanan köprü ikinci bölümle dış kaleyle irtibatı sağlamaktadır. İmâdüddin Zengî döneminde Dicle nehri üzerine ya-

Musul Ulu Camii minaresi ve gövdesindeki tuğla işçiliğinden bir detay

Zengiler döneminde yapıldığı tahmin edilen VII. (XIII.) yüzyıl başlarına ait Âne'deki sekizgen gövdeli minare

pıldığı bilinen Musul Köprüsü çeşitli tamir ve ilâvelerle 1947 yılına kadar kullanılmış, bu tarihte yıktırılarak yerine yeni bir köprü inşa edilmiştir. İmâdüddin Zengî 1135'te Hama Ulucamii'ne kare planlı bir minare eklemiştir. Halep'te iç kalenin güneybatısında Cevşen dağı yamacında yer alan ve açık bir avlu etrafında şekillenen Meşhedü'l-Muhassin, İmâdüddin Zengî'nin 537 (1142) yılında yaptırdığı tamirle günümüzdeki görünümünü kazanmıştır.

Zengiler döneminde ele alınan camilerde Şam Emeviyye Camii'nde olduğu gibi enine gelişen neflerden oluşan harim ve bunun önünde büyük avludan meydana gelen plan düzeni mimari açıdan bir yenilik getirmemektedir. Abbâsî devrinde 770'li yıllarda yapılmış olan Rakka Ulucamii, Nüreddin Mahmud Zengî devrinde yeniden inşa edilmiştir. Bir yangın neticesinde harap olan Halep Ulucamii'ni Nüreddin Mahmud Zengî temellerine kadar yıktırarak yeniden yaptırmıştır. Mihraba paralel üç nefli yapı çapraz tonozlarla örtüldür. Mihrap ekseninde orta nef kubbeyle kesilmiştir. Önde yer alan büyük revaklı avlu renkli taş kompozisyonlu döşemesiyle ve harim kapısındaki renkli taş geçmelerle dikkat çekmektedir (bk. **HALEP ULUCAMİİ**). Planı açısından Halep Ulucamii'ne çok benzeyen Urfa Ulucamii'nin de Nüreddin Mahmud Zengî tarafından yeniden yaptırılmış olabileceği tahmin edilmekte, Urfa'daki Pazar Camii'nin de Zengî devrinde inşa edildiği kabul edilmektedir. VII. yüzyılda kiliseden çevrilen ve Abbâsîler döneminde de tamir gören Cizre Ulucamii, Zengiler tarafından 555 (1160) yılında yeniden yaptırılmış, Halep'te iç kalede 564'te (1169) Şeyh Ma'rûf Camii inşa edilmiştir. İç kalede yer alan Makâm-ı İbrâhîm de Zengiler devrinde 563 (1168) ve 575 (1179) yıllarında geçirdiği iki onarım-

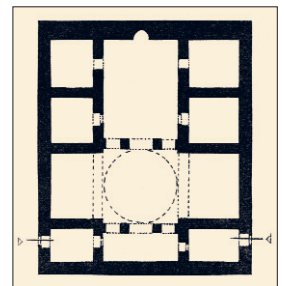
la bugünkü şekline kavuşmuştur. Ayrıca iç kalede yer alan ve kale mescidi olarak kullanılan Yukarı Makam da 563'te (1168) onarılmış, Yahya peygambere ait olduğuna inanılan kutsal emanetler buraya konularak zengin vakıflar tahsis edilmiştir. Musul'da Emeviyye (Câmi-i Atik) Camii I. Seyfeddin Gazi tarafından tamir edilmiştir. Çeşitli tamirlerle değişikliğe uğrayan Musul Ulucamii'nin (el-Câmiu'l-kebir, Câmiu'n-Nûrî) inşasına I. Seyfeddin Gazi zamanında başlanmış, yarım kalan yapıyı 568'de (1172-73) Nüreddin Mahmud Zengî tamamlamıştır. Caminin eski mihrabındaki kitâbesinde usta olarak Mustafa el-Bağdâdî'nin adı ve 543 (1148) tarihi okunmaktadır. Nüreddin Mahmud Zengî'nin yaptırdığı cami bugün yıkılmış olup bazı parçaları müzede saklanmaktadır. Yapının geniş dikdörtgen planlı avlusunun kuzeydoğu köşesinde yer alan tuğladan silindirik gövdeli minaresi (Minâretü'l-hadbâ) günümüze ulaşmıştır. Minarede tuğlaların değişik dizilmesiyle elde edilen kuşaklar halindeki süslemeler Selçuklu geleneğinin devam ettirildiğini ortaya koymaktadır.

Musul nâibi olan Mücâhidüddin Kaymaz tarafından 572-576 (1176-1180) yılları arasında Dicle kıyısında inşa ettirilen Mücâhidüddin (Mücâhidî) Camii kubbesinin kırımızı tuğlalarından dolayı el-Câmiu'l-ahmer adıyla da bilinir. Kaynaklardan caminin küfî ve sülûs hatlı kitâbeler dışında bezeli duvarlara sahip olduğu, medrese, hankah, bîmâristan, ribât, yetimhane, kasır ile köprüden meydana gelen bir külliye programında ele alındığı öğrenilmektedir. Mücâhidüddin Kaymaz ayrıca Erbil'de kendi adına bir medrese ile hankah inşa ettirmiş, şehrin ortasında etrafı bahçelerle çevrili bir havuz, köprüler ve çarşılar yaptırmıştır. Muzafferüddin Kökbörü 586'da (1190) Erbil Kalesi'ni yenilemiş ve aynı yıl da Erbil Ulucamii'ni inşa ettirmiştir. Cami tamamen yıkılmış olup minaresinin büyük bir kısmı sağlam olarak günümüze kadar gelebilmiştir. Caminin kuzeydoğu köşesinde yer alan tuğladan silindirik gövdeli minare sekizgen gövdeli yüksek bir kaide üzerinde yükselmektedir. İki sıra halinde sivri kemerli nişlerle düzenlenen kaide üzerindeki gövdede tuğlaların farklı dizilmesiyle oluşan kuşaklar halinde süslemeler bulunmaktadır. Vaktiyle iki şerefeli olduğu bilinen minarenin şerefeden yukarısı yıkıktır. Âne'de (Irak) mevcut sekizgen gövdeli minare moloz taş malzeme ile örülmüştür ve dıştan sıvalıdır. Gövdede kuşaklar halinde süslemelerin görüldüğü minarenin şerefesi yıkıktır. Minarenin XIII.

yüzyılın başında Zengiler devrinde inşa edildiği tahmin edilmektedir; cami günümüze ulaşmamıştır. Kudüs'ü Haçlılar'dan kurtarmak amacıyla çok çaba sarfeden Nüreddin Mahmud Zengî'nin Mescid-i Ak-sâ'ya konulmak üzere yaptırdığı, sanat değeri çok yüksek ahşap minber, ancak onun vefatından sonra devletin başına geçen Selâhaddin-i Eyyûbî tarafından Kudüs'ün fethini müteakip yerine konulmuştur. 1969'da fanatik bir yahudi tarafından çıkarılan yangında bu kıymetli minber yanmıştır.

Zengiler döneminde inşa edilen, eyvanlı avlulu plan şemasına sahip medreselerde kible eyvanı genelde enine gelişen mekân düzeniyle cami olarak tasarlanmıştır. Bîmâristanlar da medreselerde olduğu gibi eyvanlı avlulu düzende ele alınmış yapılarıdır. Busrâ'da Vali Eminüddeve Gümüştegin tarafından 530 (1136) yılında yaptırılan Gümüştegin Medresesi'nde dört eyvanlı avlulu bir şema uygulanmıştır. Avlunun üzerinin kubbe ile örtülü olduğu bilinmekle birlikte özgün kubbe XIX. yüzyılda yıkılmıştır. Avluya üçlü açıklıkla bağlanan kible eyvanı mescid şeklinde düzenlenmiştir. Bunun iki yanında ikişer kare mekân mevcuttur. Avluya yine üçlü açıklıkla bağlanan kuzey eyvanının iki yanında da geçişleri sağlayan birer dikdörtgen mekân vardır. Dimaşk'ta Nüreddin Mahmud Zengî'nin yaptırdığı bîmâristan kitâbesine göre 549 (1154) tarihidir. Dört eyvanlı avlulu şemaya sahip yapıda mukarnas örtülü giriş holünün sağında, ortası havuzlu küçük bir avlu etrafında sıralanan yıkanma birimleri ve helâlar bulunmaktadır (bk. **NÜREDDİN ZENGİ BİMÂRİSTANI**). Halep'te 1124'te yapılan Halâviyye (Haleviyye) Medresesi'nden sonra Nüreddin Mahmud Zengî tarafından 1150-1154 arasında inşa ettirilen bîmâristan da avlulu eyvanlı plan şemasında ele alınmış olup düzgün kesme taşla örülü duvarları, kitâbe kuşakları, taçkapı ve pencerelerle donatılmış görkemli cephesiyle dikkati çeker. Yine Halep'te 1164'te yaptırılan Şerefiye Medresesi ile, bugün çok harap ol-

Busrâ'daki Gümüştegin Medresesi'nin planı

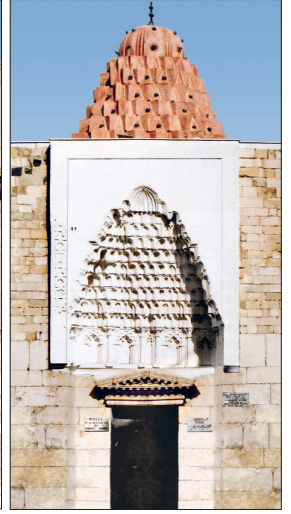

ZENGİLER

makla birlikte 1168'de inşa edilen Hânû't-tütün Medresesi'nin de eyvanlı avlulu düzende olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şehirde Halep Valisi Şâdbaht'ın 1193'te inşa ettirdiği Şâdbahtıyye Medresesi eyvanlı avlulu bir düzendedir. Yapının üç kemerle avluya açılan camisinde mermer ve porfirden imal edilmiş düğümlü geçmeli süslemeye sahip mihrap önemlidir.

Kapısı üzerindeki kitâbeden 567'de (1172) inşa edildiği anlaşılan Dimaşk'taki Nûreddin Zengî Külliyesi, Nûriyye Medresesi ve Mescidi ile Nûreddin Zengî Türbesi'nden meydana gelmektedir. Medrese üç eyvanlı avluludur. Girişin karşısındaki batı eyvanında bulunan bir selsebil avlu ortasındaki havuzla bağlantılıdır. Güneyde enine dikdörtgen planlı mescid üç açıklıkla avluya bağlanmaktadır. Doğu yönündeki taçkapının solunda Nûreddin Zengî'nin türbesi yer alır. Çapraz tonozlu holden ulaşılan türbe kare planlı olup üzeri mukarnas dolgulu bir kubbeyle örtülüdür. Beden duvarları medresenin duvarlarını aşan türbenin üst örtüsü dıştan da mukarnaslı olarak belirginleştirilmiştir. Nûreddin Zengî'nin yine Dimaşk'ta 566'da (1170) inşa ettirdiği Nûriyye Dârülhadisi'nin kuzey kanadı ile güneydeki cami bölümü ayakta kalmıştır. Bu dönemde şehirde yaptırılmaya başlanan Âdiliyye Medresesi daha sonra Eyyûbiler zamanında tamamlanmıştır. Musul'da Atabeg İzzeddin Mes'ûd b. Mevdû'un yaptırdığı İzzıyye Medresesi yıkılmış olmakla birlikte medresenin bünyesi içinde bulunan İzzeddin Mesud Türbesi, daha sonra Bedreddin Lü'lü' tarafından İmam Abdurrahman Türbesi diye adlandırılmıştır. Kare planlı türbe içten tromplarla geçişi sağlanan bir kubbe ve dıştan sekizgen kasnaklı kırık piramidal külâhla örtülüdür. Taş malzeme ile inşa edilen türbenin çok süslü mermer mihrabı müzeye kaldırılmış, doğu yönündeki kapısı önüne de bir hazırlık mekânı eklenmiştir. Bu türbenin karşısında Atabeg Nûreddin Arslanşah'ın Şâfiîler için bir medrese yaptırdığı ve ölümünden sonra bu medreseye gömüldüğü bilinmektedir. Daha sonra Bedreddin Lü'lü'nün Hz. Ali'nin torunu İmam Muhassin Türbesi olarak ilân ettiği yapı zaman içinde değişikliğe uğramış olup bugün aynı adla cami olarak kullanılmaktadır. Yapının mermer mihrabı ve kubbesinin etek kısmı Zengî devrinden izler taşımaktadır. Sincar'da 598'de (1202) Kutbüddin Mahmud tarafından bir medrese yaptırılmıştır. Bu medreseye ait sekizgen gövdeli tuğla minare günümüze ulaşmıştır.

Nûreddin
Mahmud
Zengî
döneminde
yeniden
inşa edilen
Halep
surlarının
şehir kapısı ile
Dimaşk'ta
Nûreddin
Zengî
Bîmaristanı'nın
taçkapısı

Musul'daki atabeglik idaresinin sonlarının da yönetimi ele geçiren Bedreddin Lü'lü' tarafından eski Zengî Sarayı yerine yeniden yaptırılan Kara Saray'dan altta iki eyvanla bunun üzerindeki odaya ait iki duvar parçası zamanımıza ulaşmıştır. Yapıda moloz taş duvar üzerinde zengin alçı süslemeler dikkat çekicidir. Kıvrık dallı rümlü süslemeler içinde kuş figürleri, dilimli kemerler içinde büst şeklinde ele alınmış insan figürleri arasında kanatlarını açmış kuş figürleriyle bitkisel süslemeler ve yazı kuşakları bulunan yapıda yüksek kabartmalı sülüs kitâbe kuşağı kıvrık dallardan oluşan bir zemin üzerinde yer almakta, spiral kıvrımların ucu hayvan ve kuş başlarıyla sonlanmaktadır. Bu düzenleme, Bakü körfezindeki kalede bulunan ve Zeyneddin İbn Ebû Reşid tarafından taşla işlenmiş olan kitâbelerle (632/1234-35) yakın benzerlik göstermektedir. Yapıda yer alan figürlü süslemeler İsmâil b. Rezzâz el-Cezerî'nin Artuklu sultanı için hazırladığı ve kısaca "otomatlar" olarak tanınan *Kitâb fi ma'rifeti'l-hiyeli'l-hendesıyye* (1205) adlı yazmadaki figürleri andırmaktadır. Bedreddin Lü'lü', Musul'da kendi adına yaptırdığı ve Bedriyye Medresesi'nin yanında 637'de (1239-40) inşa ettirdiği, medrese ile özdeşleşen İmam Yahyâ b. Kâsım b. Hasan b. Ali Türbesi (Meşhed) kare planlı bir gövde üzerinde içten mukarnas dolgulu kubbe, dıştan sekizgen kasnaklı piramidal külâhla örtülüdür. Daha sonra Bedreddin Lü'lü' de buraya gömülmüştür. Musul'da 646 (1248) yılında inşa edilen İmam Avnüddin b. Hasan b. Ali Türbesi dıştan dikdörtgen, içten kare planlı gövdeye sahiptir. Yapının üzeri içten mukarnas dolgulu kubbe, dıştan sekizgen kasnaklı kırık piramidal külâhla örtülüdür. Ayrıca Lü'lü'nün Musul'da Veysel Karanî için bir ma-

kam türbesi yaptırdığı bilinmektedir. Bu türbe 1940 yılında yıkılmış olup mavibeyaz mermer kakmalı mihrabı Bağdat Müzesi'ne konulmuştur. Lü'lü'nün Sincar'da yaptırdığı Sitti Zeyneb Türbesi de İmam Avnüddin Türbesi gibi kırık piramidal külâhlidir. Lü'lü'nün Sincar'ın doğusunda yaptırdığı kervansaray Bâbü'lhan adıyla tanınmaktadır. Dikdörtgen planlı yapıda köşelerin kuleli, ön cephe ve kapının kesme taştan, diğer kısımların moloz taş örgülü olduğu, üst örtüsünde tonoz kullanıldığı bilinen yapının yalnızca kapısı bugüne kadar gelebilmiştir. Kitâbesi kırılmış olan kapının kemer köşelerinde kabartma olarak, mızrağını ejderin ağzına saplar vaziyette figürlü bir düzenleme bulunmaktadır. Bağdat'ta 625'te (1228) temeli atılan Müstansırıyye Medresesi 631 (1233) yılında tamamlanmış olup Büyük Selçuklu mimarisi geleneğinde ele alınmış bir yapıdır. İki katlı ve üç eyvanlı medrese enine dikdörtgen bir alan kaplamaktadır. Güney eyvanı yerinde üç açıklıkla avluya bağlanan dikdörtgen planlı cami Zengî mimarisinin etkisine işaret etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarısının Anahtarları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s. 27-30; Abdüsselâm Uluçam, *Irak'taki Türk Mimari Eserleri*, Ankara 1989, tür.yer.; a.mlf., "Halep'te Türk Kültür Varlığı", *Anadolu'da Doğdu: 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan* (haz. Taner Korkut), İstanbul 2004, s. 777-785; Hasan Salih, *Irak'ta Türk Mimarisi: Selçuklular ve Zengiler Devri* (doktora tezi, 1992), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1997, s. 90 vd.; Erdal Eser, "Zengî Dönemi Halep Kutsal Yer Kültü", *Ortaçağ'da Anadolu: Prof.Dr. Ay-nur Durukan'a Armağan* (haz. Nermiş Şaman Doğan), Ankara 2002, s. 251-260; Hüsamettin Aksu, "Halep Ulucamii Risâlesi", *STAD*, sy. 14 (1998), s. 59-63. AHMET VEFA ÇOBANOĞLU